

HỌC VIỆN CHÍNH TRỊ QUỐC GIA HỒ CHÍ MINH

TỔNG QUAN KHOA HỌC

ĐỀ TÀI CẤP BỘ NĂM 2005

MÃ SỐ: B.05 - 17

NÂNG CAO NĂNG LỰC CẠNH TRANH CỦA CÁC DOANH NGHIỆP VIỆT NAM TRONG XU THẾ HỘI NHẬP KINH TẾ QUỐC TẾ HIỆN NAY

Chủ nhiệm đề tài: TS Nguyễn Hữu Thắng

Đơn vị chủ trì đề tài: Viện Quản lý kinh tế

HÀ NỘI - 2006

GT43

1013108

NHỮNG NGƯỜI THAM GIA VÀ CỘNG TÁC NGHIÊN CỨU

Chủ nhiệm đề tài: TS Nguyễn Hữu Thắng

Những người tham gia và cộng tác nghiên cứu:

1. **PGS-TS Ngô Quang Minh** Viện trưởng Viện Quản lý kinh tế
2. **TS Đặng Ngọc Lợi** Phó viện trưởng Viện Quản lý kinh tế
3. **TS Trần Thị Minh Châu** Phó viện trưởng Viện Quản lý kinh tế
4. **PGS-TS Kim Văn Chính** Phó viện trưởng Viện Quản lý kinh tế
5. **TS Mai Thế Hồn** Phó vụ trưởng Vụ Quản lý khoa học
6. **TS Lê Xuân Đình** Trưởng ban Kinh tế - Tạp chí Cộng sản
7. **TS Nguyễn Quốc Thái** Viện Quản lý kinh tế
8. **ThS Bùi Văn Huyền** Viện Quản lý kinh tế
9. **Th.S. Đinh Thị Nga** Viện Quản lý kinh tế
10. **CN Hà Thị Mai Hương** Tổng liên đoàn Lao động Việt Nam
11. **CN Phạm Đức Tài** Sở Nội vụ Hà Nội
12. **CN Tạ Minh Hùng** Giám đốc Công ty Thăng Long - Hà Nội
13. **CN Nguyễn Xuân Phi** Tỉnh uỷ viên, Giám đốc Công ty Sông Mã - Thanh Hoá
14. **CN Nguyễn Tuấn Hà** Giám đốc Công ty Tư vấn thiết kế công trình văn hoá, Bộ Văn hoá
15. **ThS Nguyễn Văn Thanh** Viện Quản lý kinh tế
16. **ThS Ngô Thị Ngọc Anh** Viện Quản lý kinh tế
17. **CN Hồ Thị Hương Mai** Viện Quản lý kinh tế

MỤC LỤC

	<i>Trang</i>
Mở đầu.....	8
Chương 1. MỘT SỐ VẤN ĐỀ LÝ LUẬN CHUNG VỀ NĂNG LỰC CẠNH TRANH CỦA DOANH NGHIỆP TRONG KINH TẾ THỊ TRƯỜNG TRONG XU THẾ HỘI NHẬP KINH TẾ HIỆN NAY.....	13
1.1. Năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp trong điều kiện kinh tế thị trường hiện nay.....	13
1.1.1. Năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp - khái lược lí thuyết và quan niệm.....	13
1.1.2. Đo lường và các tiêu chí xác định năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp..	20
1.2. Các nhân tố tác động tới năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp....	32
1.2.1 Các yếu tố bên trong doanh nghiệp.....	32
1.2.2. Các yếu tố bên ngoài doanh nghiệp.....	38
1.3. Hội nhập kinh tế quốc tế và yêu cầu nâng cao năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp Việt Nam.....	42
1.3.1 Hội nhập kinh tế quốc tế và những tác động đối với doanh nghiệp Việt Nam.....	42
1.3.2. Cơ hội và thách thức đối với các doanh nghiệp Việt Nam.....	47
1.3.3. Yêu cầu nâng cao năng lực cạnh tranh đối với các doanh nghiệp Việt Nam..	50
Chương 2. THỰC TRẠNG DOANH NGHIỆP VÀ NĂNG LỰC CẠNH TRANH CỦA DOANH NGHIỆP VIỆT NAM.....	52
2.1. Thực trạng doanh nghiệp Việt Nam.....	52
2.1.1. Số lượng, quy mô và ngành nghề kinh doanh của doanh nghiệp.....	52
2.1.2 Vốn, lao động của doanh nghiệp.....	57
2.1.3. Một số kết quả hoạt động của doanh nghiệp.....	58
2.2. Thực trạng năng lực cạnh tranh của các doanh nghiệp Việt Nam ..	59
2.2.1. Tình hình thực hiện các chỉ tiêu năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp Việt Nam.....	59

2.2.2. Thực trạng các yếu tố tác động đến năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp Việt Nam	81
2.2.3. Thực trạng về môi trường kinh doanh của doanh nghiệp Việt Nam	95
Chương 3. MỘT SỐ QUAN ĐIỂM, PHƯƠNG HƯỚNG VÀ GIẢI PHÁP NÂNG CAO NĂNG LỰC CẠNH TRANH CỦA DOANH NGHIỆP VIỆT NAM TRONG ĐIỀU KIỆN HỘI NHẬP KINH TẾ QUỐC TẾ.....	107
3.1. Một số quan điểm và phương hướng nâng cao năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp	107
3.1.1. Đổi mới nhận thức và quan điểm về cạnh tranh và năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp	107
3.1.2. Những phương hướng cơ bản về nâng cao năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp	111
3.2. Những giải pháp cơ bản nhằm nâng cao năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp Việt Nam	112
3.2.1. Nâng cao năng lực hoạt động của các doanh nghiệp.....	112
3.2.2. Sử dụng có hiệu quả các nguồn lực của doanh nghiệp	122
3.2.3. Cải thiện môi trường và điều kiện kinh doanh đối với doanh nghiệp	126
3.2.4. Phát triển các định chế hỗ trợ doanh nghiệp	137
Kết luận.....	140
Tài liệu tham khảo.....	142

CÁC CHỮ VIẾT TẮT

AFTA	Khu vực Mậu dịch tự do ASEAN
APEC	Diễn đàn Hợp tác kinh tế châu Á- Thái Bình Dương
ASEAN	Hiệp hội các nước Đông Nam Á
ASEM	Diễn đàn Hợp tác Á- Âu
CEPT	Hiệp định Ưu đãi thuế quan có hiệu lực chung
CP	Cổ phần
DN	Doanh nghiệp
DNNN	Doanh nghiệp nhà nước
DNTN	Doanh nghiệp tư nhân
GDP	Tổng sản phẩm quốc nội
HTX	Hợp tác xã
KHCN	Khoa học và công nghệ
R&D	Nghiên cứu và phát triển
SXKD	Sản xuất, kinh doanh
TNHH	Trách nhiệm hữu hạn
UNDP	Chương trình Phát triển của Liên hợp quốc
UNIDO	Tổ chức Phát triển công nghiệp Liên hợp quốc
USD	Đô la Mỹ
WEF	Diễn đàn Kinh tế thế giới
WTO	Tổ chức Thương mại Thế giới

MỤC LỤC BẢNG BIỂU

	<i>Trang</i>
Bảng 1.1: Các hướng nghiên cứu năng lực cạnh tranh trên thế giới	16
Bảng 1.2: Tổng quan về trọng tâm, cấp độ đo lường năng lực cạnh tranh	21
Bảng 1.3: Tóm lược các mô hình phân tích và đo lường năng lực cạnh tranh	22
Bảng 1.4: So sánh chỉ tiêu năng lực cạnh tranh tổng hợp của hai doanh nghiệp	31
Bảng 1.5: Ma trận phân tích lợi thế cạnh tranh	37
Bảng 1.6: Lộ trình cắt giảm thuế suất theo CEPT/AFTA 2003-2006	44
Bảng 1.7: Các cam kết của Việt Nam khi gia nhập APEC	45
Bảng 2.1: Số doanh nghiệp đăng ký kinh doanh cả nước, 2000 - 2005	53
Bảng 2.2: Số doanh nghiệp thực tế hoạt động trong cả nước	54
Bảng 2.3: Các chỉ tiêu cơ bản của các loại doanh nghiệp năm 2004	54
Bảng 2.4: Số doanh nghiệp theo quy mô lao động và vốn, 2002-2004	55
Bảng 2.5: Quy mô theo loại hình doanh nghiệp năm 2004	55
Bảng 2.6: Tỷ trọng doanh nghiệp theo ngành năm 2004	56
Bảng 2.7 Vốn và lao động của doanh nghiệp Việt Nam, 2002-2004	57
Bảng 2.8 Một số kết quả chủ yếu của doanh nghiệp Việt Nam, 2002-2004	58
Bảng 2.9: Tỷ trọng xuất khẩu của một số quốc gia năm 2003	61
Bảng 2.10: Cơ cấu hàng xuất khẩu của Việt Nam, 2001-2005	62
Bảng 2.11: Xuất khẩu của doanh nghiệp trong nước so với các doanh nghiệp có vốn nước ngoài, 2001 - 2005	63
Bảng 2.12: Tình hình lỗ, lãi của DN Việt Nam, 2002-2004	69
Bảng 2.13 Tình hình lãi theo loại doanh nghiệp ở Việt Nam 2002-2004	70
Bảng 2.14: Hiệu quả kinh doanh của doanh nghiệp Việt Nam	71
Bảng 2.15: Tỷ suất lợi nhuận/ doanh thu của doanh nghiệp Việt Nam so với các doanh nghiệp Trung Quốc	72
Bảng 2.16: Năng suất sử dụng vốn, tài sản của các doanh nghiệp	74
Bảng 2.17 Năng suất sử dụng vốn, tài sản của các doanh nghiệp theo ngành. lĩnh vực	75
Bảng 2.18: Hệ số quay vòng vốn của doanh nghiệp nhà nước ở Việt Nam và các tập đoàn kinh tế Nhật Bản	76

Bảng 2.19	Nguồn tín dụng của các loại doanh nghiệp, 2002-2004	78
Bảng 2.20:	Tỷ trọng vốn tín dụng trong tổng nguồn vốn của các doanh nghiệp	80
Bảng 2.21:	Trình độ giám đốc doanh nghiệp Việt Nam	84
Bảng 2.22:	Trình độ giám đốc doanh nghiệp theo ngành	85
Bảng 2.23:	Vốn bình quân của doanh nghiệp công nghiệp Trung Quốc và Việt Nam năm 2003	86
Bảng 2.24:	So sánh công nghệ Việt Nam, Thái Lan, Trung Quốc (2004)	89
Bảng 2.26:	Trình độ lao động trong doanh nghiệp Việt Nam	93
Bảng 2.27:	Trình độ lao động trong một số ngành chủ yếu	93
Bảng 2.28:	So sánh quốc tế về giá một số dịch vụ của Việt Nam, 2003	101
Bảng 2.29:	Xếp hạng mức độ dễ dàng trong kinh doanh của Việt Nam	102
Bảng 2.30:	Chỉ số năng lực cạnh tranh nền kinh tế Việt Nam theo xếp hạng của Diễn đàn Kinh tế thế giới, 1997 - 2005	103
Bảng 2.31	Một số chỉ tiêu về môi trường kinh doanh của Việt Nam năm 2005 tăng hạng và giảm hạng đáng kể so với năm 2004	104
Bảng 2.32	Chỉ số xếp hạng năng lực cạnh tranh tăng trưởng năm 2004 của Việt Nam so với Thái Lan và Trung Quốc	106

MỤC LỤC HÌNH VẼ

Hình 1.1	Mô hình Kim cương của Porter, 1990.	23
Hình 1.2	Các yếu tố chủ yếu của mô hình APP	24
Hình 1.3	Mô hình chuỗi giá trị của M. Porter	38
Hình 2.1	Số doanh nghiệp dân doanh và số vốn đăng ký hàng năm	53
Hình 2.2	Kim ngạch và tăng trưởng xuất khẩu của Việt Nam	60
Hình 2.3	Đánh giá các yếu tố môi trường kinh doanh của Việt Nam	105
Hình 3.1	Mô hình chiến lược cạnh tranh của doanh nghiệp	115

MỞ ĐẦU

1. Tính cấp thiết của đề tài

Trong nền kinh tế thị trường theo xu hướng toàn cầu hoá và hội nhập kinh tế quốc tế, cạnh tranh ngày càng gay gắt. Trong điều kiện đó, năng lực cạnh tranh thể hiện *sức chiến đấu* trong quá trình tồn tại và phát triển của các sản phẩm, các doanh nghiệp và của cả quốc gia.

Năng lực cạnh tranh trong nền kinh tế được chia làm ba cấp độ: năng lực cạnh tranh của nền kinh tế, năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp và năng lực cạnh tranh của sản phẩm.

Nếu như *năng lực cạnh tranh của nền kinh tế* thể hiện bằng năng lực tham gia vào quá trình phân công lao động và hợp tác quốc tế của nền kinh tế quốc gia, khẳng định vị thế của mình trong nền kinh tế thế giới thì *năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp* thể hiện khả năng của doanh nghiệp trong việc duy trì lợi thế cạnh tranh, mở rộng thị phần để thu lợi nhuận. Năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp là cơ sở của năng lực cạnh tranh toàn bộ nền kinh tế.

Do năng lực cạnh tranh có vai trò và ý nghĩa to lớn như vậy nên hầu hết các quốc gia đều khuyến khích cạnh tranh, tạo môi trường thúc đẩy cạnh tranh trong nước, quốc tế và rất chú trọng nâng cao năng lực cạnh tranh của các doanh nghiệp.

Với việc chuyển sang cơ chế thị trường trong những năm qua, Việt Nam đã từng bước tạo lập một môi trường cạnh tranh giữa các chủ thể kinh doanh thuộc các thành phần kinh tế. Cùng với việc tăng cường mở cửa và chủ động hội nhập kinh tế quốc tế, cạnh tranh càng trở nên gay gắt cả trong nước và với quốc tế. Nhờ đó, các doanh nghiệp hoạt động năng động hơn, hiệu quả hơn và năng lực cạnh của các doanh nghiệp cũng được nâng cao, góp phần quan trọng vào việc nâng cao năng lực cạnh tranh của nền kinh tế, cải thiện vị thế về năng lực cạnh tranh của Việt Nam: năm 2001 được xếp thứ 60/75 nước, năm 2003 thứ 60/ 102 nước, năm 2004 xếp thứ 77/104 nước và 2005 xếp thứ 81/117 nước.

Theo đánh giá của *Diễn đàn Kinh tế thế giới* và một số tổ chức quốc tế có uy tín, năng lực cạnh tranh của các doanh nghiệp nước ta vẫn còn rất thấp so với khu vực và thế giới. Cơ sở để hình thành năng lực cạnh tranh ở Việt Nam chưa thật vững chắc, chủ yếu vẫn dựa trên các yếu tố bề rộng như lao

động rẻ, nguồn tài nguyên sẵn có. Các yếu tố về con người, khoa học - công nghệ... chưa phát huy hết khả năng vốn có. Năng lực về vốn, công nghệ và quản lý trong nhiều doanh nghiệp còn hạn chế. Tình trạng độc quyền doanh nghiệp trong một số ngành vẫn còn nặng nề là một trong những nguyên nhân làm giảm năng lực cạnh tranh của các doanh nghiệp ở nước ta.

Trong điều kiện phát triển kinh tế thị trường định hướng XHCN theo xu hướng mở cửa nền kinh tế và chủ động hội nhập kinh tế quốc tế hiện nay, cạnh tranh trong nước và quốc tế càng trở nên gay gắt, yêu cầu về nâng cao năng lực cạnh tranh của các doanh nghiệp nói riêng và của toàn bộ nền kinh tế đặt ra rất bức xúc: làm thế nào và bằng cách nào để nâng cao năng lực cạnh tranh của các doanh nghiệp Việt Nam, góp phần nâng cao vị thế của Việt Nam trên trường quốc tế? Để góp phần làm rõ những vấn đề đó, nhóm nghiên cứu của Viện Quản lý kinh tế - Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh đã lựa chọn đề tài nghiên cứu: "*Nâng cao năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp Việt Nam trong điều kiện hội nhập kinh tế quốc tế hiện nay*".

2. Tình hình nghiên cứu của đề tài

Trong điều kiện kinh tế thị trường, năng lực cạnh tranh là chìa khoá cho sự tồn tại và phát triển của sản phẩm, của doanh nghiệp và nền kinh tế quốc gia. Chính vì vậy, đã có một số công trình nghiên cứu xung quanh vấn đề này cả trong nước và quốc tế.

Tình hình nghiên cứu ở nước ngoài: Các công trình nghiên cứu năng lực cạnh tranh ở nước ngoài tập trung vào cả 3 mức độ cạnh tranh: năng lực cạnh tranh của sản phẩm, năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp và năng lực cạnh tranh của quốc gia.

Đối với cạnh tranh sản phẩm, có nhiều nghiên cứu từ cấp độ sản phẩm của doanh nghiệp, ngành sản phẩm đến sản phẩm quốc gia. Đó là kết quả tự đánh giá năng lực cạnh tranh từng sản phẩm của các doanh nghiệp, cũng như đánh giá năng lực cạnh tranh theo ngành sản phẩm ở nhiều quốc gia. Do năng lực cạnh tranh sản phẩm thường gắn với doanh nghiệp nên có liên quan mật thiết với năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp.

Ở cấp độ cạnh tranh quốc gia, hiện có nhiều tổ chức quốc tế tiến hành điều tra, so sánh và đưa ra các kết quả xếp hạng hàng năm nhằm mục đích so sánh và dự báo môi trường đầu tư, kinh doanh giữa các quốc gia. Trong số đó có các tổ chức quốc tế nổi tiếng như Diễn đàn Kinh tế thế giới (WEF), Tổ

chức Hợp tác và phát triển kinh tế (OECD), Viện Phát triển quản lý (IMD), Tổ chức Tình báo kinh tế, Quỹ Di sản và một số công ty như Standard & Poor's, Moody's. Do năng lực cạnh tranh quốc gia bao hàm cả năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp, hay nói cách khác, năng lực cạnh tranh doanh nghiệp là một thành tố của năng lực cạnh tranh quốc gia nên giữa hai cấp độ này có mối liên hệ chặt chẽ với nhau.

Ở cấp độ cạnh tranh doanh nghiệp, do gắn với từng doanh nghiệp cụ thể và liên quan tới bí mật thông tin kinh doanh nên ít thấy các công trình nghiên cứu được công bố. Dưới đây là một số nghiên cứu tiêu biểu có liên quan đến năng lực cạnh tranh của doanh nghiệp:

- *From Adam Smith to Michael Porter: Evolution of competitiveness theory*, Cho D. S. and Moon C. H (2000), World Scientific Publishing Company Ltd., Singapore

- *What makes Small and Medium Enterprises competitive*, Department of Science, Economics, Mathematics and Statistics (DSEMS) 2005, Italia.

- "Measuring competitiveness", *Country Report on case studies for Ireland*, Mary O' Donnell (2004), Limerick - Ireland.

- Defining competitiveness: a holistic approach, Feurer, R and Chaharbaghi, K (1994), *Management Decision*, No 32 (2).

- *Rethinking Competitiveness for the Construction Industry*, Henricsson, J.P.E, Ericsson, S, Flanagan, R, Jewel C.A (2004).

- *The Competitiveness of Nations*, Porter, M E (1990), London.

- *Analysis of the competitiveness of cereal production in selected EU countries*, F. S. Thorne (2005), Copenhagen, Denmark.

Tình hình nghiên cứu trong nước: Từ khi thực hiện công cuộc đổi mới với việc chuyển sang kinh tế hàng hoá nhiều thành phần vận hành theo cơ chế thị trường và đặc biệt là từ khi thực hiện mở cửa, hội nhập kinh tế quốc tế đến nay, vấn đề cạnh tranh và năng lực cạnh tranh của các doanh nghiệp được đặt ra rất bức xúc. Hiện đã có một số nghiên cứu liên quan tới đề tài này. Dưới đây là một số công trình tiêu biểu:

- *Nâng cao sức cạnh tranh của các doanh nghiệp trong tiến trình hội nhập kinh tế quốc tế*, - do TS Vũ Trọng Lâm chủ biên, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2006.